

KIRJALLISUUTTA

Sastamalan esihistoria

Unto Salo, *Sastamalan historia 1, Esihistoria*. Hämeenlinna 2004. 607 + 288 s. ISBN 951-97691-2-9, liiteosa ISBN 951-97691-3-7.

Sivumäärältään mittava kirja on monivuotisen työn tulos: vuonna 1983 tehdyn kirjoitus sopimuksen ja painatusvuoden 2004 välille mahtuu pitkä, mutta moneen kertaan keskeytynyt työprosessi. Kuten useimmat meillä ilmestyneistä esihistorioista on Sastamalan esihistoriakin syntynyt muiden töiden ohella; alkuvuosina Unto Salo hoiti vielä mm. Turun yliopiston arkeologian professorin virkaa. Laajan aineiston käsittely ja hallinta, varsinaisesta kirjoittamisesta puhumattakaan on ”pätkätyöskentelynä” epätarkoituksenmukaista. Olipa aihe tutkijalleen miten mieluinen tahansa, työtapana on raskas ja kuluttava. Valitettavasti yhtäjaksoisia työrupeamia ei muilta töiltä ole helppo järjestää, ei etenkin silloin kun ne olisivat kaikkein tarpeellisimpia. Mittava työ kuitenkin valmistui ja laaja, käsitteilyltään osaksi tavanomaisista poikkeava Sastamalan esihistoria, ”kertomus Sastamalan historiantakaisesta kulttuurista” on nyt kaikkien saatavilla.

Teos jakaantuu kahteen niteeseen, joista ensimmäisessä (1,1) on varsinainen teksti, toisessa (1,2) viitteet, liitteet, lähteet ja kirjallisuus sekä hakemisto ”kielen kulttuurihistoriaa” – luettelo kirjassa käytetyistä ja käsitellyistä sanoista ja sanonnoista.

Päälukuja on kuusi: Alue, luonto ja luonnon vaiheet; Esihistoriasta ja sen tutkimisesta; Kivikauden kiinjäännökset ja löydöt Sastamalassa; Kivikauden vaiheet; Varhainen metallikausi; Kalmistollinen rautakausi. Näistä Kivikauden vaiheet jakaantuu neljään ja Kalmistollinen rautakausi yhteentoista alalukuun.

Luettavuutta ja asiakokonaisuuksien löytämistä helpottavat lukuisat alaotsikot, joiden nimet ja sivunumerot löytyvät myös sisällysluettelosta. Liiteosassa viitteet ovat luvuittain ja alaluvuittain juoksevasti numeroituna (s. 8–80). Liitteinä ovat pitäjittäiset luettelot kivikautisista muinaisjäännöksistä ja löydöistä (s. 81–153), taulukko myöhäiskampakeraamisen kulttuurin ja vasarakirveskulttuurin yhtäläisyyksistä ja eroavuuksista (s. 154–155), pitäjittäiset luettelot rautakautisista muinaisjäännöksistä ja löydöistä (s. 156–249) sekä rautakautisten esinetyyppien ajoitusperusteet (250–259). Lähde- ja kirjallisuusluettelo (s. 259–283) käsittää kaikkiaan 24 sivua.

Perinteiseen tapaan lukija johdatetaan Sastamalan esihistoriaan selostamalla arkeologian ja historian tutkimuksen työmenetelmiä ja keskeisiä käsitteitä. Arkeologinen sanasto on ammattilaisille tietysti itsestään selvää, mutta muille lukijoille termit voivat olla outoja ja kaipaisivat selitystä tullakseen oikein ymmärretyiksi. Siksi arkeologian käsitteiden ja tutkimusmenetelmien yleistajuinen ja riittävä selostaminen on esihistorian esityksessä aina tarpeen. Sastamalan esihistoriassa näille asioille onkin omistettu kiitettävästi huomiota, myös muualla kuin alkuluvuissa. Esimerkiksi radiohiiliajoitusmenetelmästä ja sen tulosten tulkinnoista ja esittämistavoista on seikkaperäinen esitys heti alussa (s. 30–32). Arkeologian ja historian kirjoituksen tutkimustulosten ja tulkintojen vertailu sekä kielihistorian ja esihistorian yhteyksien rinnastus kirjan alussa ovat hyvänä taustana myöhemmille luvuille, joissa niihin palataan useita kertoja eri yhteyksissä.

Luonnonhistorian kehityksen kuvaus kattaa yleispiirteisesti maaperän, kallioperän, ilmaston, metsien ja kasvillisuuden sekä eläimistön historian. Sastamalan alueen jääkauden jälkeistä aikaa ja nykyisen ympäristön syntyvaiheita tarkastellaan Itämeren kehityksen ja rannansiirtymisilmion yleistä taustaa vasten. Tässä jäin kaipaamaan karttaa, jolla olisi havainnollistettu Sastamalan kannalta tärkeimpiä Itämeren rantavaiheita.

Siitä miten esihistorian sivumäärät jakautuvat esihistorian eri jaksoille voi päätellä monenlaisia alueen löytöaineistoa, muinaisjäännöksiä ja tutkimuksia koskevia seikkoja. Näin on myös Sastamalassa. Kun alun esipuheet ja liiteosa jätetään laskuista on tekstisivuja kaikkiaan 588, mistä kivikauden sadan sivun osuus on 17 %. Katsaus luonnonoloihin ja tutkimukseen kattaa 16 sivua, mikä on 3 % tekstisivumäärästä. Varhaista

metallikautta käsitellään 29 sivulla, mikä taas on 5 % tekstistä. Kirjan loppuosa sisältää ajanlaskun alun jälkeisen ajan, rautakauden ja esihistoriallisen ja historiallisen ajan taitteen, kaikkiaan 440 sivua, joka on 75% tekstin kokonaisuudesta.

Kivikauden löytöaineistoa, etenkin irtolöytöjä tunnetaan alueelta runsaasti. Sen sijaan tiedot kiinteistä muinaisjäännöksistä ovat melkein kaikki inventointihavainnot – aika tavallinen tilanne missä päin maata tahansa – ja kaivauksia on tehty vain muutamilla kohteilla. Tämä selittää paljolti kivikausi-luvun vähäistä osuutta massiivisen rautakauden osuuden rinnalla, vaikka kivikausi on esihistorian jaksoista ajallisesti mittavin, runsaat 6000 vuotta. Osaltaan painotukseen lienee vaikuttanut myös kirjoittajan vahva ja pitkäaikainen suuntautuminen nimenomaan pronssi- ja rautakauden tutkimukseen. Pronssikauden eli varhaisen metallikauden noin 1000 vuoden mittainen jakso on sekä löytöjen että tutkimusten vähäisyydestä johtuen kirjan suppein. Sastamala sijaitsi silloin pronssikauden läntiseen kulttuurialueeseen ja rannikon röykkiöhautavyöhykkeeseen nähdessä periferiassa. Asumaton ei alue silloinkaan ollut, sillä jo pian ajanlaskun jälkeen ilmaantuu Sastamalan kautta kulkevien tärkeiden vesireittien varrelle kiinteää asutusta, jonka syntyyn ja kehitykseen alueen aikaisemmalla asutuksella on tekijän mukaan ilmeinen osuutensa. Toistaiseksi arkeologinen aineisto ajanlaskun alkua edeltäviltä viimeisiltä vuosisadoilta on kuitenkin varsin vähäinen. Alueen nykyistä asutusta tekijä pitää suorana jatkona ajanlaskun alun jälkeen syntyneelle rautakautiselle asutukselle.

Rautakautisten löytöaineistojen ja tutkittujen muinaisjäännösten määrä Sastamalassa on huomattavan runsas, ja yksistään tämä selittää kirjan vahvaa painottumista rautakauteen. Lisäksi riittävän runsas rautakautinen aineisto itsessään on esihistoriallisen tutkimukselle muutenkin antoisampi kohde kuin aikaisempien jaksoiden löytöaineistot. Sastamalan kohdalla rautakautisen aineiston käyttöä hankaloittaa kuitenkin monien tutkimusten luonne ja ikä: pääosa niistä on jo 1900-luvun alkupuolelta ja tehty silloisia tutkimus- ja dokumentointimenetelmiä käyttäen. Lisäksi useimmat kaivaukset ovat olleet alaltaan varsin pieniä.

Arkeologisen aineiston ilmentävän asutuksellisen jatkumon rinnalle ja sitä tukemaan tekijä tuo kiinnostavalla tavalla ja tavanomaisesta esitystavasta poiketen kielihistorian, paikannimet ja perimätiedon. Sastamalan kaltaisella maantieteellisesti rajatulla alueella ne antavatkin esihistorialle usein kaivatua ”lihaa luiden päälle”. Niiden välityksellä tekijä avaa näkyviä muinaisten sastamalaisten elämään, niin asumisen muotoihin, elinkeinoihin, yhteiskuntarakenteisiin kuin myös heidän maailmankäsityksensä ja sen ilmentymien. Sastamalan ja muun maailman suhteita eri aikakausina valotetaan laajasti. Euroopan kulttuurisen ja poliittisen kehityksen vaiheet ja niiden vaikutus on kytketty ei vain Sastamalan vaan koko Pohjolan esihistoriallisiin vaiheisiin ja näin on syntynyt Suomen ja koko Euroopan historiaa.

Kivikauden löydöt ja muinaisjäännökset on esitelty pitäjittäin maantieteellisinä kokonaisuuksina ryhmiteltyinä korkeusvyöhykkeisiin. Esitystapa kiinnostaa varmasti paikallisia lukijoita. Ulkopaikkakuntalainen ja aluetta tuntematon lukija kaipaa kuitenkin orientoituaakseen myös karttoja. Teoksen iso liitekartta, josta näkyvät vesistöt ja pitäjänrajat, ei sisällä riittävästi tietoa, jotta voisi paikallistaa esim. irtolöytökeskittymien avulla luonnosteltuja todennäköisiä asuinpaikkakohteita ja hahmottaa esim. eri kivikauden jaksoiden maisemaa ja asutuksen sijaintia kulloiseenkin merenrantaan ja vesistöihin nähden.

Sekä kivikauden että rautakauden löytöjen ja löytöpaikkojen kuvailu liiteosassa on yksityiskohtaisen tarkkaa; erityisen ansiokkaita ja kiinnostavia ovat päätelmät, joita on tehty kunkin ajanjakson lopussa. Ne ovat alueeseen, sen olosuhteisiin ja löytöihin hyvin perehtyneen, kokeneen tutkijan näkemyksiä ja kaikkiaan varteenotettavaa tietoa mm. tuleville maastotutkimuksille. Inventointeja valmisteltaessa tulisinikin aiempaa enemmän ottaa selkoa myös siitä, mitä alueesta arkeologisessa kirjallisuudessa ja esihistorioissa on kirjoitettu.

Liiteosassa sivuilla 143–153 oleva luettelo kivikautisista asuinpaikoista ei avaudu käyttäjälle aivan helposti. Esimerkiksi tutkimustietojen hakeminen ei ole yksiselitteistä, inventointien ja kaivausten löytäminen ja erottaminen toisistaan onnistuu täydellisesti ehkä vain alueen tuntevalle tutkijalle. Löytönumerot ovat toki tarpeellisia, mutta niiden ja tutkimustietojen sijoittaminen monien lyhenteiden kanssa samaan sarakkeeseen ei ole tuottanut selkeää lopputulosta. Olisiko tutkimustiedoille ja löytönumeroille voinut varata omat sarakkeensa tai kenties erilliset taulukot? Tiivistämällä koko taulukon ulkoasua – esim. rivivälejä ja fonttia pienentämällä, tai sijoittamalla taulukko sivulle poikkisuunnassa ja jättämällä sarakeviivat näkyviin, olisi suurta ja tärkeää taulukkoa ollut helpompi käyttää.

Myöhäiskampakeramisen kulttuurin ja vasarakirveskulttuurin yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia on koottu taulukkoon liiteosan sivuilla 154–155. Taulukko on tarkoitettu yleispäteväksi, ei vain Sastamalaa koskeväksi – maininta siitä sisältyykin tekstiin – mutta olisi se saanut näkyä taulukon otsikossakin.

Muutamien kohtiin taulukossa haluaisin tässä yhteydessä palata:

- Vasarakirveskulttuuriin tyypillisenä pidettyyn esineistöön kuuluu mainittujen lisäksi myös ns. luunmuotoisia hioimia (kirjallisuudessa usein nimityksellä ”lärbensformig”).
- Vasarakirveskulttuurin kivimateriaaleissa esiintyy joskus – ainakin pohjalaisessa aineistossa – sädekivi-liusketta, vaikka se ei kovin tyypillistä olekaan.

- Vasarakirveskulttuurin keramiikassa/nuorakeramiikassa esiintyy myös aika usein suorareunaisten astioiden paloja ; epätyypillisissä astioissa on koristeena joskus (esim. Pohjanmaalla) myös kampaleimaa ja muita leimoja.
- Myöhäiskampakeramiikassa tavataan joskus myös valekierrenuoraa ja Pyheensillan vaiheessa myös kalanruotokuosia (esim. Kristiinankaupungin Räväsénilla).
- Myöhäiskampakeramiikassa savi ei omien havaintojeni mukaan suinkaan aina ole karkeaa, hiekka- tai kivimurskasekoitteista , vaan usein myös hienojakoista tai lähes sekoitteenonta, huokoista ja siksi huonosti säilynyttä (esim.Laitilan Nästiniistissä ja Kristiinankaupungin Räväsénilla).

Varhainen metallikausi -luvun alussa on katsaus ”Varhainen metalli Suomen esihistoriassa” , joka käsittelee varhaisimman metallin, kuparin eli vasken ilmaantumista Suomeen idästä jo kampakeramiikan aikana. Varsinaisen pronssikausi alkaa vasta ensimmäisten pronssiesineiden ilmaantuessa n. 1500–1400 eKr. meille sekä lännen suunnalta Skandinaviasta että toisaalta suunnilleen samaan aikaan myös idästä Kaman alajuoksulta ja Volgan varсилta. Metallä oli pronssikaudella kallista tuontitavaraa eikä meille nähtävästi kehittynyt varsinaista omaa pronssiteollisuutta. Jonkin verran pronssinvalua on kuitenkin harjoitettu, koska syntyi muutamia vieraisiin esikuviiin perustuvia omia esinemuotoja , kuten Maaningan-tyypin kirves.

Sastamalasta ei tunneta pronssikaudelle eikä varhaisimmalle rautakaudelle ajoitettuja metalliesinelöytöjä. Metallien puuttumista ei kuitenkaan voi tulkita asutuksen puuttumiseksi, sillä vesistön varren ranta-asuinpaikoilta on ajanjaksolle kuuluvaa keramiikkaa. Sastamalasta on myös kiviraunioita, joista osa on lapinrauniotyyppiä – tosin tutkimmattomia – ja jotka ajoittunevat tähän aikaan. Tekijä päättelnee asukkaiden olleen pääasiassa seudun vanhaa kivikautista väestöä, jonka keskuuteen olisi tullut jonkin verran vieraita tulokkaita. Nimistötutkimukseen ja Kokemäenjokialueen asutustarinoihin perustuen kirjoittaja katsoo, että Sastamalan väestö ajanlaskun alkuun saakka olisi ollut saamelaista. Tätä yhäkin heikosti tunnettua sisämaan pyyntiväestöä on tutkimuksen piirissä nimitetty myös lappalaiseksi.

Rautakautta käsittelevään kirjan laajimpaan päälukuun sisältyy yksitoista alalukua. Niistä osa on laajoja taustaesittelyitä, joissa tarkastellaan Sastamalan ja Satakunnan, Suomen ja Sastamalan ja Sastamalan ja muun Euroopan suhteita eri puolilta. Rautakausi on aikaa, jossa historia ja esihistoria alkavat kiehtovalla tavalla lähestyä toisinaan, tekijää lainatakseni kysymys on ”varhaisen historian hämärän usvan sivuun puhaltamisesta”.

Ensimmäiseltä ajanlaskun jälkeiseltä vuosituhannelta ja vielä toisenkin alusta on Euroopasta vain vähän historiallisia lähdetietoja, sitä vähemmän mitä pohjoisemmaksi mennään. Keski-Euroopassa katsotaan keskiajan alkavan jo 500-luvulla jKr., aikana, joka meillä on täyttä esihistoriallista rautakautta, kansainvaellus aikaa .

Kun pääosa rautakauden tietolähteistämme on kalmistolöytöjä ja kalmistojen tutkimuksissa saatuja tuloksia, on kalmistojen rakenteelle, syntytaivoille, käytölle ja yhteisölliselle merkitykselle omistettu ymmärrettävästi paljon huomiota. Mielenkiintoisia ovat ajatukset polttohautaustavasta, polttokalmistoista ja – tutkimuksistakin huolimatta – luonteeltaan usein epämääräisiksi jäävistä kiven- ja maansekaisista röykkiöistä, joita tunnetaan myös jäte- tai uhriröykkiöinä. Tekijä esittää niille uutta nimeä ”hunninko”. Nimelle hän on löytänyt useita hyviä perusteluita, kuten röykkiöiden epämääräisyys (ne eivät kovin hyvin vastaa perinteistä hautaröykkiö- käsitettä), niiden usein sisältämä jätteenaineisto (joukossa joskus myös hauta-antimiksi katsottavia löytöjä), rakenteettomuus, esiintyminen ryhminä rautakautisen asutuksen ja kalmistojen tuntumassa tai itse kalmistoissa jne. Perusteluita löytyy myös nimistötutkimuksesta: monet hunninko-nimen merkitykset tuntuivat sopivan nimenomaa jäteröykkiöiden luonteeseen. Aika näyttää, löytääkö sinänsä hauska ja osuvakin nimitys paikkansa arkeologisessa sanastossa.

Sivuilla 420–421 tekijä esittää , että Etelä-Pohjanmaan rautakautiselta kulttuurialueelta olisi kansainvaellusajalla muuttanut turkkilaiset hankkijoita Satakuntaan ja viittaa ”pohjalaisvaikutteisiin” röykkiöihin Kokemäen Perävainoonmäen, Huittisten Hiidentöykän, Nokian Viikin ja Sastamalan Ohriniemen kalmistoissa. Kanssakäymistä Satakunnan ja Etelä-Pohjanmaan kansainvaellusajan rautakautisten asutusten kesken on varmasti ollut; sen luonteen ja intensiteetin lähempi tarkastelu viimeisimmän löytöaineiston valossa onkin tulevan tutkimuksen kiintoisia tehtäviä. Pohjalaisvaikutteiden yhteydessä Salo mainitsee Kivikoskeen (1973) viitaten mm. ristipäiset pronssiset koruneulat, joista viisi on löytynyt Kokemäenjoen alueelta. Tässä yhteydessä voi mainita, että vuonna 1990 Etelä-Pohjanmaalta, Alajärven itäosasta Iruunjärven rannalta löytyneet kaksi neulaa ovat täsmälleen samanlaisia kuin Kiikan löydön neulat (s. 420). Iruun neulat ovat luultavasti peräisin tuhoutuneesta ruumishaudasta, joka on sijainnut pohjalaiseen rautakauden kulttuurialueeseen nähden periferiassa, mutta ilmeisen vanhan, vielä nykyaikoihin asti tunnetun kulkureitin varrella (Miettinen, Mirja, 1996, Alajärven Iruun rautakautinen löytö. *Kentältä poimittua* 3. Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja no 6:81–85). Mielenkiintoinen lisäpiirre Alajärven löydön suhteen on paikannimitutkimuksen perusteella jo aiemmin esitetty oletus, että Iruun olisi ollut läntisen Suur-Sastamalan (Tyrvää–Karkku) eräomistuksia vielä keski- ja uudenajan alussa. Silloin alue oli asumaton Suomenselän erämaata, jossa hämäläisten, satakuntalaisten, myöhemmin myös savolaisten nautintaintressit kohtasivat (Junnila, Heikki, 1983, Eräkaudesta Isonvihan loppuun. *Järviseudun historia* I: 207). Yhteyksiä on ollut suuntaan ja toiseenkin, ja keskiajalla

todetun eränautinnan on monessa tapauksessa voitu osoittaa palautuvan jo rautakauteen. Näin saattaa olla Sastamalan ja Iiruunkin kohdalla.

Oma kokonaisuutensa on kalmistollisen rautakauden muinaisjäännöksiä ja hajalöytöjä seikkaperäisesti esittelevä alaluku ("Asuinpaikat, kalmistot, muinaislinnat ja hajalöydöt", s. 188–226) ja sitä seuraava, nykyisen asutuksen syntyä ja kehitystä käsittelevä kiintoisa osuus ("Nykyisen asutuksen synty ja rautakautinen kehitys", s.227–249). Siinä tekijä etsii ja kirjaa yhteyksiä Sastamalan myöhempien jakokuntien ja rautakautisia taloja/kyliä indikoivien kalmistojen ja hajalöytöjen välillä. Seuraavat alaluvut ("Talo ja talon pito", "Talosta kyliksi", "Kylistä pitäjäksi vai pitäjäksi?") ovat kulttuurihistoriallisia katsauksia asutusyksikköjen rakenteisiin aina kivikaudelta kyläyhteisöjen syntyyn saakka. Rannikolta pian ajanlaskun alun jälkeen tulleet uudisasukkaat toivat mukanaan pronssikauteen palautuvan kylälaitoksen myöns Liekovedelle, ensin yksitäläistaloina, joista ajan myötä kasvoi kyliä (s. 280). Yksityiskohtaisesti tarkastellaan mitä ja minkä kokoisia taloja/asutusyksiköitä Tyrvään ja Karkun rautakautisten muinaisjäännösten ja löytöjen perusteella voidaan olettaa seudulla olleen. Kalmistot ja kalmistoryhmät voidaan monissa tapauksissa liittää historiallisista lähteistä tunnetuihin ja yhäkin olemassa oleviin keskeisiin taloihin tai kyliin kuten esim. Kaukola, Roismala, Karkunkylä ja Palvalia.

Kehitystä taloista kyliksi ja kylistä pitäjäksi seuraa laaja luku "Sastamala ja Satakunta", jossa valotetaan maakuntien ja erityisesti Satakunnan syntyä sekä maakuntalaitosta yleensä historiallisista lähteistä, muinaisjäännöksistä ja -löydöistä sekä eri tieteenalojen tutkimustuloksista käsin.

Rautakautinen aineisto sisältää myös tutkimusta kauan askarruttaneita ongelmia, joita kosketellaan kirjassa. Huolimatta rikkaasta rautakautisesta asutuksesta tunnetaan Satakunnasta vain muutamia muinaislinnoja. Ne sijaitsevat hajallaan, eivät rautakautisen asutuksen yhteydessä kuten esim. naapurissa Hämeessä. Satakunnan muinaislinnat eivät myöskään muodosta samanlaista puolustusjärjestelmää, jollaiseen Vanajaveden reitin muinaislinnojen on katsottu kuuluneen. Pohtiessaan Satakunnan alueen muinaislinnojen vähäisyyttä tekijä huomauttaa, ettei Satakunta ilmeisestikään ainakaan tuolloin ollut osa Hämeen maakuntaa. Toisaalta pelkästään muinaislinnojen vähäisyys ei hänen mukaansa myöskään oikeuta pitämään Satakuntaa omana maakuntanaan.

Alaotsikolla "Hopea-arteiden todistus" (s. 351) tarkastellaan toista ilmiötä, joka samoin on kiinnittänyt tutkimuksen huomiota jo pitkään. Hopeaesineitä sisältäviä aarrelöytöjä tunnetaan lähes kaikkialta Suomen mantereen rautakautisen asutuksen piiristä: Varsinais-Suomesta, Vanajan Hämeestä, Päijät-Hämeestä, Savosta, Karjalasta ja Etelä-Pohjanmaaltakin. Sen sijaan rikkaan rautakautisen asutuksen piiristä Satakunnasta ja Vakka-Suomesta/Muinais-Kalannista ne puuttuvat. "Aarteettomuus on nähty Satakunnassa ja Muinais-Kalamissa maakunnallisena" (s. 352) ja sen on usein katsottu liittyvän näiden alueiden varhaiseen yhteiskunnalliseen ja hallinnolliseen organisoitumiseen. Ongelma on mielenkiintoinen ja antaa edelleen mahdollisuuksia moniin selityksiin.

Alaluvussa "Sastamala ja suuri maailma" tarkastellaan Sastamalaisten rautakautisia lähi- ja kaukonaapureita ja aikakauden kulttuurisia vaikutuskeskuksia Keski-Euroopassa, Venäjällä ja Välimeren piirissä. Seuraavassa alaluvussa, "Suuri maailma ja Sastamala", ovat keskeisinä ulkoiset vaikutukset ja niiden ilmeneminen Sastamalan arkeologisessa aineistossa, erityisesti esineistössä. Luvun lopussa tekijä toteaa (s. 483) että sastamalaiset "oppivat koko ajanlaskun alun jälkeisen vuosituhannen ajan monia asioita suuresta maailmasta muokaten niitä elämänsä sopiviksi". Vakuuttavasti osoitetaan sekä Sastamalan että koko Suomen osalta, että olemme olleet – vaikkakin hiukan etäällä ja ohuelti – osa Eurooppaa ja eurooppalaista kulttuuria jo kauan.

Liiteosa ja lähdeaineistot. Toeksen keskeinen lähdeaineisto, tiedot muinaisjäännöksistä ja löydöistä ovat jokseenkin samat kuin saman tekijän 2001 painetussa Satakunnan esihistorian tutkimusyhteenvedossa (*Satakunta XIX, Kotiseutututkimuksia, Vammala 2001*). Siten tiedot ovat faktisesti 1990-luvun loppupuolelta, eikä 2000-luvun alkuvuosien tietoja ole ilmeisesti mukana. On ymmärrettävää, että pitkään kestävä työn aikana tietoja joutuu useaan kertaan päivittämään ja jossain vaiheessa on päätettävä, mitä uusia tietoja otetaan mukaan ja mitkä joudutaan jättämään käsittelyn ulkopuolelle. Selvyiden vuoksi asiasta olisi voinut mainita esim. alkuluvussa ja ainakin liiteluetteloiden otsikoissa. Koska Sastamalassa on sekä Tampereen museoiden että Museoviraston toimesta tehty lukuisia arkeologisia kenttätöitä, pääasiassa inventointeja mutta myös kaivauksia, ovat tiedot 1990-luvun jälkeen täydentyneet.

Lähdeviitauksissa on jonkin verran epätarkkuuksia, joita ei yleensä koskaan onnistuta täysin välttämään. Mainitsen vain pari silmiin sattunutta esimerkkiä: Kiukaisten kulttuurin viitteessä 11 (liiteosa, s.18) viitataan julkaisuun: *Salu 2003*. Kirjallisuusluettelossa on kuitenkin tältä vuodelta kaksikin Unto Salon julkaisua. Sivulla 14, viite 32, käsitellään myöhäiskampakeraamisen ja vasarakirveskulttuurin suhteita sekä vasarakirveskulttuurin elinkeinoja. Tässä yhteydessä olisi voitu mainita myös kirjallisuusluetteloonkin sisältyvä, 1984 painettu Torsten Edgrenin artikkeli "On the economy and Subsistence of the Battle-Axe Culture in Finland". Varhaismetallikauden (liiteosa, s. 20, viite 3) läntisiä pronssiesineitä tunnetaan viitteessä mainittujen lisäksi muutamia uusiakin, joita on käsitelty kirjallisuudessa: 1994 ilmestyneessä *Fennoscandia Archaeologica* niteessä XI on allekirjoittaneen yhteenveto Etelä-Pohjanmaan siihen mennessä tunnetuista pronssiesineistä ("Recent discoveries of Eastern Bronze Age Materials from Jempua on the Gulf of Bothnia"), ja vielä ajan-

tasaisempi katsaus Etelä-Pohjanmaan pronssikauden metalliesineistä sisältyy 1998 ilmestyneeseen *Laihian esihistoriaan*. Mielenkiintoista on, että suhteellisen lukuisista pohjalaisista pronssikauden metalliesine- löydöistä viimeisin, Jalasjärven Luopajärven vielä julkaisematon keihäänkärki ajoittunee jo II periodille. Periodille III ajoitettu Paimion silmälasisolki (Vanhatalo, Simo, 1994, ”Ett märkligt boplatsfynd – en fibula från bronsåldern”, *FM* 1992) on myös viimeisimpiä löytöjä. Kaikkiaan pronssikautiset metalliesineet ovat harvinaisuuksia, joita löytyy enintään muutama vuosikymmenessä. Satakunnasta niitä ei viime vuosina ole tullut tutkimuksen tietoon lainkaan.

Kirjan kuvista puuttuu joistakin lähde, joistakin kuvaajan nimi, eikä muutamissa esinekuviissa ole museonumeroita. Vain harvoissa kuviissa on alanumerot tai vastaavat tunnukset, joilla kuvatekstin tiedot voi kohdistaa yksittäisiin esinekuviin. Taitto on käsitelty muutamia kuvia valitettavalla tavalla: jotkut ovat jääneet marginaaliin (esim. s. 417, 419, 422, 605), joistakin on rajattu pois myös sellaista, josta mainitaan kuvatekstissä (s. 64, 240, 396). Kun muuten perinteiseen tapaan taitetun kirjan marginaaliin ei yleensä ole sijoitettu kuvia, antavat nyt sinne muutamain paikoin ahdetut kuvat hiukan huolimattoman vaikutelman. Skannauksen tai painon epäonnistumisen tai molempien yhteisvaikutusta ovat eräät tuhruiset ja ääri viivoiltaan epätarkat kuvat (esim. s. 44, 81, 86, 190, 329). Onneksi näitä ei ole paljon.

Esineiden koko jää mittakaavan tai mittatietojen puuttuessa monesti epävarmaksi. Porin Tuorsniemen verkonkohojen kuvassa on alun perin ollut mukana tulitikkulaatikko, joka kirjan kuvasta on rajattu pois. Monen esineen todellista kokoa saattaakin ulkopuolisen lukijan olla vaikea hahmottaa. Miekka, kirves ja keihäänkärki ovat kooltaan ja muodoltaan tutumpia, mutta esim. rautakauden korujen ja monien muiden esineiden koon hahmottaminen lienee vaikeampaa, monista kivikauden löydöistä puhumattakaan. Esim. vasarakirveet ovat nykyihmisen mielestä hämmästyttävän pieniä, kirveiden ja talttojen keskinäiset kokoerot voivat olla melkoisia jne. Kampakeraamisen astian (s. 39) kohdalla olisi maininta astian koosta ollut paikallaan. Kuvatekstin ”hyvin komeita” pitää tietysti paikkansa, mutta ei kerro, että astiat olivat välistä todella suuria, suurimmat jopa 30–40 litran vetoisia ”saaveja”. Myös esim. sivulla 77 oleva kuvakooste kampakeraamisen kulttuurin esinemuodoista kaipaasi mittatietoja, sitäkin enemmän kun eri lähteistä olevat kuvat ovat eri mittakaavoissa.

Arkeologinen teksti tarvitsee aina tuekseen kuvia, mieluiten runsaasti, ja niitä Sastamalan esihistoriassa on kiitettävästi. Nykyihminen on kuitenkin tottunut värikuviin, jotka ovat esim. kaivaushavainnoista kertovina yleensä informatiivisempia kuin mustavalkokuvat. Vanhimmilta kaivauksilta niitä ei luonnollisestikaan ole, mutta uudemmilta niitä varmaan olisi löytynyt. Myös esineistä jotkut olisivat olleet edukseen värillisinä, esim. alkujaan kullankiiltävien pronssiesineiden nykyinen usein kaunis vihertävä patina pääsee oikeuksiinsa vasta värikuvassa. Ehkä tekijä ja historiatoimikunta ovat yhteisesti päättäneet pelkkiin mustavalkokuviin, päätös, johon luultavasti ovat vaikuttaneet myös kustannustekijät.

Alusta lähtien huomioni kiinnittyi karttojen vähäisyyteen. Etenkin kivikauden kohdalla nykyisestä eniten poikkeavan maiseman ja rantavaiheiden hahmottaminen pelkästään sanallisesti, paikannimiä käyttäen ja kirjan isoon yleiskarttaan tukeutuen on hankalaa ainakin aluetta tuntemattomalle. *Satakunnan historian* I osan (1991) useat hyvät esinetyypien ja asuinpaikkojen levintäkartatkin ovat Sastamalaa ajatellen liian ylimalkaisia. Myös varhaisen metallikauden osalta kartta olisi selventänyt kuvaa ympäristöstä ja löytöjen kokonaistilannetta. Rautakaudelta karttoja on jo enemmän, mutta joitain levintäkarttoja keskeisistä ilmiöistä tai löydöistä jäin silti kaipaamaan. Myös kokonaiskuvan kannalta ne olisivat olleet tärkeitä. Tietysti kokonaiskuva syntyy nytkin tekstin ja kuvien välityksellä, mutta ainakin asioita visuaalisesti hahmottavalle ja maisemaa lähemmin tuntemattomalle se on vaikeampaa. Sastamalan paikallisilla lukijoilla ei näitä ongelmia luultavasti ole, hehän ovat sisäistäneet maiseman, josta esihistoria kertoo ja jossa he itse elävät.

En malta olla lopuksi viittaamatta keväällä 2005 ilmestyneeseen Sami Ranisen arvosteluun Sastamalan esihistoriasta (*Muinaistutkija* 2005/1). Hän toteaa varsin osuvasti, että juuri työn laajuus ja näköalojen avaruus tekevät kirjasta tavanomaisista esihistorioista poikkeavan eräänlaisen ”totaalihistorian”. Olen Ranisen kanssa samaa mieltä myös siitä, että tällainen esitystapa on ehkä ainoa mielekäs tapa kertoa arkeologian tutkimustuloksista laajalle lukijakunnalle. Esitystapa edellyttää kuitenkin kokenutta, tietorikasta ja aineistonsa hallitsevaa kirjoittajaa ja laajakatseista humanistia. Emeritusprofessori Unto Salo kuuluu kiistatta näihin harvinaisiin kirjoittajiin, sen osoittaa sekä koko hänen toimintansa ja kirjallinen tuotantonsa että Sastamalan esihistoria.

Mirja Miettinen